

SMYSLUPLNÉ HODNOCENÍ VE ŠKOLE

Formativní přístup

Kniha pro ty, kteří chtějí!

Úvod

Naše společnost se neustále vyvíjí a spolu s ní se proměňují také cíle a přístupy ke vzdělávání. V současné době prochází vzdělávání na základních školách modernizací, která kromě obsahu vzdělávání reflektuje a přehodnocuje i přístupy k výuce a hodnocení.¹

V procesu učení hraje hodnocení jednu z klíčových rolí. Způsob hodnocení může zásadně ovlivnit nejen motivaci k učení a jeho kvalitu, má ale také přímý vliv na rozvoj osobnosti dítěte. Tradiční přístup k hodnocení v podobě známek však může způsobit, že dítě vnímá učení jen jako tlak na výkon a dobré výsledky. Hodnocení by však mělo vést nejen k akademickým výsledkům, ale také k osobnostnímu růstu dítěte.

Změna pohledu na školní hodnocení a přechod k novému uvažování vyžaduje opuštění zažitých představ, které byly dlouho považovány za standardní. V souvislosti s hodnocením se můžeme setkat s pojmy sumativní a formativní hodnocení. Sumativní, tedy závěrečné hodnocení, je ve veřejném prostoru běžně spojováno se známkami a je vnímáno jako tradice, která do školy patří. Někteří v souvislosti s tím vyjadřují názor, že pokud děti nebudou dostávat známky, nebudou mít motivaci se učit.² Naopak formativní hodnocení je považováno za moderní přístup, který je však často mylně spojován pouze s nahrazením známek za slovní hodnocení. Formativní hodnocení má ale mnohem hlubší podstatu než jen přechod ke slovnímu hodnocení na vysvědčení. Podporuje celostní rozvoj dítěte a jeho přirozenou chuť se učit novým věcem.

„Formativní přístup podporuje celostní rozvoj dítěte.“

Formativní hodnocení je proto potřeba chápat jako komplexní přístup a neoddělitelnou součást výuky. Vyžaduje přijetí učení jako celku, který je tvořen nejen úspěchy, ale také mnoha chybami, které k němu patří jako klíč k zámku. Když tento pomyslný zámek

odemkneme, nalezneme pod ním poklad plný příležitostí k dalšímu učení a rozvoji a dost možná zjistíme, že známky jsou v tomto ohledu spíše na obtíž.

Podobně jako se pojem „formativní hodnocení“ zaměřuje více na způsoby výuky než na samotné hodnocení, tak i rozhodnutí o známkování či neznámkování je v podstatě otázkou volby učitele o přístupu a prioritách výuky. Výuka bez známek znamená smířit se s tím, že se děti nebudou učit tak, jak bychom si přáli, a osvojovat si přesně to, co my považujeme za nezbytně nutné. Znamená to přijmout skutečnost, že se budou zaměřovat na to, co jejich mozek vyhodnotí jako podstatné a užitečné. I když to nebude vždy odpovídat našim představám a očekáváním, je to jejich vzdělání a jejich život. Na nás je, abychom jim nabídli co nejvyšší podporu a příležitosti k učení a zbytek ponechali na nich.

„Výuka bez známek znamená smířit se s tím, že se děti nebudou učit to, co my považujeme za nutné.“

Pravá zodpovědnost za výsledky učení leží na tom, kdo se učí. Pokud se člověk nechce učit, není žádná síla, která by ho k tomu přinutila – a ani by neměla. Učení je partnerství – a jako v každém partnerství musí chtít obě strany. Tato úvaha je výzvou k pochopení rolí a zodpovědnosti učitele a žáka ve vzdělávacím procesu. Učitel je tím, kdo vytváří prostředí a příležitosti, kde se může učení dít. To, jak s těmito příležitostmi žák naloží, je jeho odpovědnost. Učení není něco, co můžeme do žáka „vložit“, je to vnitřní aktivní proces, který probíhá na základě jeho zájmu a ochoty hledat vlastní cesty ke svému rozvoji.

I když je lidské přát si, aby každý žák automaticky nadšeně reagoval na naše podněty, realita je taková, že bez jeho vlastní vnitřní motivace to nepůjde. Co z toho plyne pro moderní učitele? Především to, že bychom se neměli upínat k myšlence, že výsledky každého žáka závisí na nás. Naším úkolem je maximálně zpřístupnit cestu k učení – nabízet aktivity, nástroje, inspiraci a podporu. Žákům ale musíme přenechat jejich část odpovědnosti. To je nejen zdravé, ale i nezbytné, protože

učení je dovednost, kterou si každý musí osvojit sám. Ve chvíli, kdy se staneme průvodci dětí na cestě k jejich cílům a dokážeme ve třídě vytvořit bezpečné a podporující prostředí, děti budou moci naplno rozvinout svůj potenciál. My jsme ovšem také na cestě, neustále se posouváme a ve své profesi se zdokonalujeme. Otevřeným přístupem a ochotou k reflexi vlastních praktik můžeme dále profesně růst, a přispívat tak k vytváření kvalitního a inspirujícího prostředí pro učení.

Pohled, který představujeme v této knize, vychází z přirozeného učení a přístupu, který plně respektuje individuální vzdělávací potřeby dětí. Zahrnuje průběžnou práci s cíli a kritérii hodnocení, diferencovaný výběr aktivit, vzájemné učení, sebehodnocení a kvalitní zpětnou vazbu založenou na rozhovoru mezi dítětem a učitelem.³ Zároveň je doplněn pravidelnými tripartitami organizovanými v sestavě učitel – dítě – rodič. Pro snadnější uplatňování tohoto přístupu v praxi jsme se také rozhodli vytvořit webovou aplikaci, která učitelům pomůže s jeho efektivní implementací na vysvědčení. Tato aplikace je v základní verzi zdarma dostupná všem učitelům, kteří hledají pomocný nástroj k tvorbě smysluplného hodnocení.

V knize se prolínají odborné poznatky s našimi myšlenkami a názory, které pramení z našich zkušeností a vlastní praxe ve státním školství. Najdete zde jednoduché návody, příklady a ukázky vyzkoušené a ověřené praxí, autentická vyjádření učitelů a rodičů či argumenty potvrzující přínos formativního přístupu pro rozvoj dětí. Věříme, že tato kombinace Vám poskytne užitečný vhled a inspiruje Vás k jeho uplatňování v praxi. V následujících kapitolách proto společně poodhalíme jeho poklady a prostřednictvím této knihy Vám budeme nanejvýš podporujícími průvodci na cestě k objevování a využívání těchto pokladů ve Vaší každodenní výuce.

Knížku jsme rozdělili na dvě části: Základní principy a Konkrétní postupy. V první části Vás provedeme základními principy formativního přístupu, nabídneme příležitosti k zamyšlení, podělíme se o zkušenosti z praxe a poskytneme argumenty, o které se můžete opřít. Ve druhé části knihy, hned po přestávce, předložíme ukázky z praxe a představíme jednoduché návody a konkrétní nástroje, které můžete využít.

Bez čeho se neobejdete

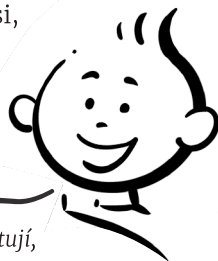
V této kapitole Vás provedeme nezbytnými předpoklady, bez kterých by formativní přístup nemohl vůbec existovat. Základním stavebním kamenem je bezpečné prostředí.

Bezpečné prostředí – bez toho to nepůjde

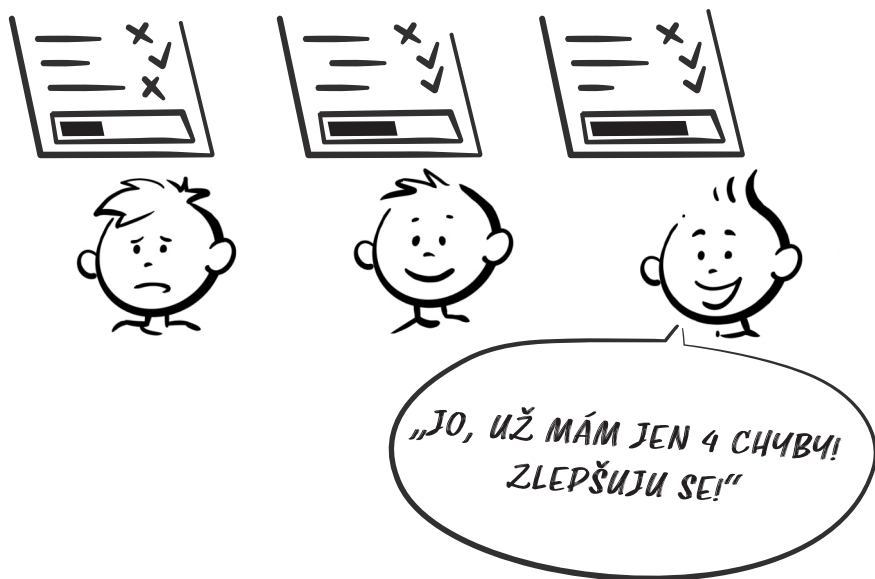
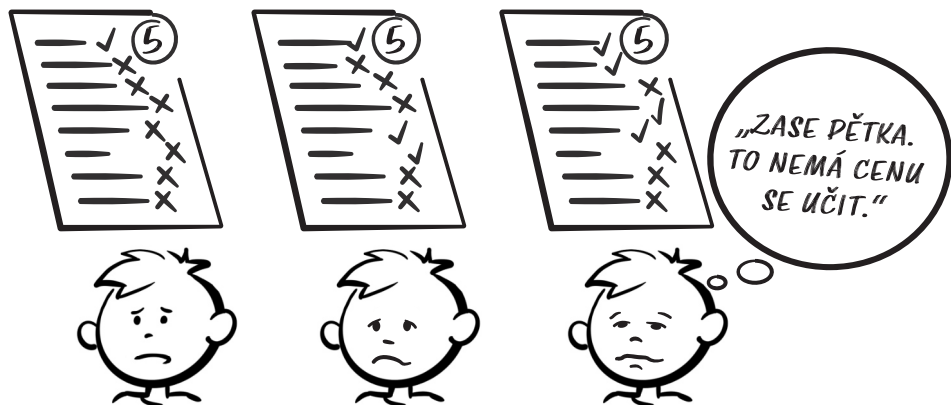
Bezpečné prostředí je primární podmínkou efektivního učení. Současné poznatky neurovědy ukazují, že pro vystoupení z komfortní zóny a učení se novým věcem je klíčové, aby náš mozek vnímal okolní prostředí jako bezpečné.¹¹ Pokud tomu tak není, amygdala, nejstarší část našeho mozku, spustí poplach a aktivuje reakce útěku, útoku nebo ustrnutí, a to nám, zjednodušeně řečeno, zablokuje ty části mozku, které jsou zodpovědné za naše učení.

Bezpečí znamená pocit jistoty a nepřítomnost ohrožení. Samozřejmostí je respekt a důvěra. V takto příznivém prostředí se každý může cítit svobodně, bez pocitu strachu z toho, že bude za něco kritizován, zesměšňován nebo odsuzován.

Zkuste se teď vžít do svého dětského já. Představte si, že jste ve školní třídě, a přečtěte si pár následujících řádků, které popisují život ve třídě pohledem dítěte. Jak byste se v této třídě cítili?

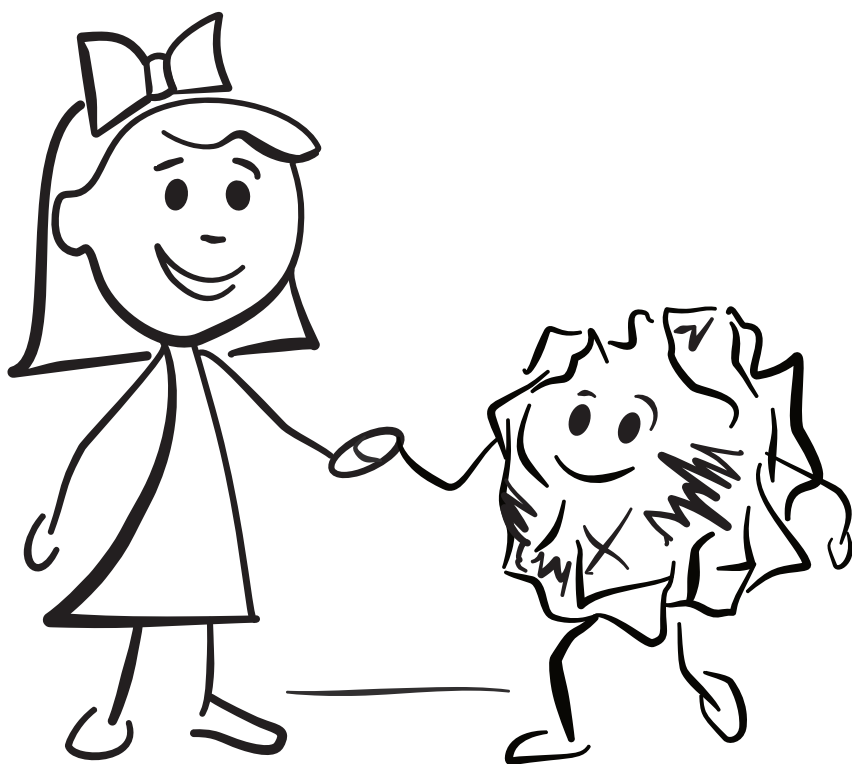
Je mi tady dobře a patřím sem. Všechno, co říkám, druzí respektují, i když s tím ne vždy souhlasí. Můžu říct nahlas, co si myslím, a pokud nechci mluvit, tak nemusím. Když mi něco vadí nebo je mi cokoliv nepříjemné, můžu to říct a nikdo se mi za to nebude posmívat. Vždy mám možnost říci ne. Nikdo mi nic nepřikazuje ani nezakazuje, ale ptá se na můj názor a na to, co mi vyhovuje. Ke svému učení mám tolik času, kolik potřebuji. Můžu se rozhodnout, kdy budu v učení aktivní. Mám svobodu a můžu si volně chodit po třídě a sednout si, kde se mi to líbí. Všechno, co dělám, je v pořádku, pokud tím neohrožuji sebe ani ostatní. Když se stane něco nepříjemného, například když nedodržím společná pravidla, nikdo mě netrestá. Můžu vyjádřit své emoce a mít svůj pohled na věc. Učitel je pro mě oporou, vyslechně mě, doptává se a dá mi prostor pro návrh řešení. Můžu se na učitele obrátit s žádostí o pomoc a společně s ním hledat možnosti řešení.

„Cílem není, aby měly všechny děti zabarvenou celou škálu.“

ZÁKLADNÍ PRINCIPY

Ve škole je nutné vnímat chybu jako cennou zpětnou vazbu, která je nevyhnutelnou součástí procesu učení. Chyby mohou vést k novým nápadům, postupům a řešením a díky práci s nimi se může dítě rozvíjet a růst. Aby však mohlo potenciálu chyb naplno využívat, potřebuje mít „povolení“ je dělat. Pokud bychom dětem dávali najevo, že chyby jsou nežádoucí, nebo je za ně dokonce trestali a vyvolávali v nich pocity selhání, strachu či studu, popírali bychom samotnou podstatu učení. Jakmile se bude dítě bát udělat chybu, nebude se chtít dál učit. V rámci procesu učení je velmi důležité dát dětem dostatek příležitostí, aby mohly na chybu reagovat a využít ji pro své další učení.

Sebereflexe a reflexe vyučovacích hodin nám pomáhá lépe porozumět tomu, co a proč se ve třídě během výuky děje, pochopit potřeby a emoce dětí i nás samotných, uvědomit si, co nám funguje a kde je prostor pro zlepšení, a zvážit, jaké změny by mohly být přínosné. Díky těmto procesům si také uvědomujeme, jak naše vlastní postoje, metody výuky a způsob komunikace ovlivňují atmosféru ve třídě, dynamiku třídy a celkově proces učení dětí.

Učitelská zkušenost:

„Při hodině pozoruji, jak se děti do činností zapojují. Vidím, zda jsou aktivní, zda je činnosti baví, nebo jestli se zdají být unavené či mají s něčím problém a potřebují pomoc. Pokud si všimnu, že dítě tápe nebo ztrácí zájem, zeptám se, nabídnu podporu, o situaci si povídáme a hledáme společně řešení. Současně sama za sebe vnímám, co se mi ve výuce daří, co funguje a co ‚drhne‘. Získávám tak okamžitou zpětnou vazbu, která mi umožňuje přizpůsobit výuku aktuálním potřebám dětí.“

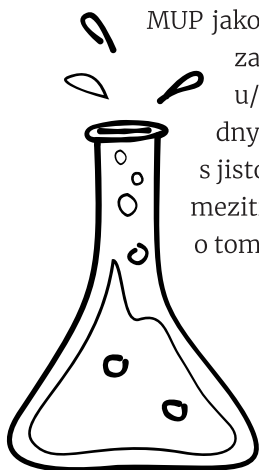
Stejně tak, jako je důležitá reflexe v průběhu výuky, je důležité i vyhodnocení na jejím konci, ať už jde o závěr hodiny, celého dne nebo týdne. Reflektovat můžeme i tehdy, kdy my nebo děti cítíme, že je to „potřeba“. Společná reflexe ve třídě nám umožňuje zamyslet se s dětmi nad proběhlými činnostmi a situacemi. Jako moderátoři diskuse umožňujeme dětem aktivně přispívat svými postřehy a zkušenostmi. Vedle reflexe učení dětí je v diskusi místo i pro reflexi naší učitelské práce. Můžeme ji zaměřit na cokoliv, co chceme analyzovat a lépe pochopit. Zpětná vazba od dětí je v tomto ohledu velmi cenná, protože přináší vhledy, které pak můžeme porovnat se svými vlastními pocity, pozorováním a zkušenostmi z hodin. V návaznosti na tyto informace přizpůsobujeme svou další výuku potřebám dětí. Máme tak mnoho příležitostí k našemu profesnímu růstu a objevování nových hodnotících či jiných pedagogických nástrojů a technik.

Zkušenosti rodičů s mapami učebního pokroku:

„Rozárka si ve své MUP zachytila svůj pokrok v podobě zkumavek. Některé byly naplněné do půlky, jiné vrchovaté, z některých dokonce barevná tekutina přímo tryskala. Při konzultacích použila Rozárka MUP jako důkaz svého učení. Její maminka díky tomu pochopila, jak

MUP jako důkaz o učení funguje. U jedné zkumavky se však zarazila a divila se, jak je možné, že má u doplňování u/ů/ú vybarvenou celou zkumavku, když před dvěma dny jí doma sdělovala, že tomu moc nerozumí. Rozárka s jistotou mamince odpověděla: ‚Já jsem to, mami, ale už mezitím pochopila.‘ Maminka tak dostala zpětnou vazbu o tom, že její dcera opravdu ví, jak na tom v učení je.“

*„VÍM, O ČEM BYL TEXT,
KTERÝ JSEM PŘEČETL/A.“*

„František si ve své mapě učebního pokroku na téma nejrychlejší zvířata na Zemi zachytil míru dosažení všech kritérií pomocí škál ve formě malých obdélníčků. Všechny byly nedobarvené tak z 5 %. Na konzultacích chtěli rodiče vědět, jaký je důvod k takto nedobarveným škálám, a František odpověděl: ‚No protože nevím, jestli už znám všechna zvířata, která patří k nejrychlejším na světě.‘“

„Anežka si ve své mapě učebního pokroku s tématem neživá příroda zachytila míru zvládnutí učiva pomocí květiny. Tři okvětní lístky měla vybarvené přibližně ze 75 %. Maminka se na konzultacích ptala, co ještě neumí, když nemá všechny lístky vybarvené. Anežka odpověděla: ‚O půdě a vodě ještě všechno nevím, ale mně to takhle stačí, víc teď nepotřebuju.‘“